

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Гуласал БЕРДАЛИЕВА

Т.Н.Қори ниёзий номидаги педагогика фанлари илмий тадқиқот
институту мустақил изланувчиси

ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТИЗИМИНИНГ САМАРАЛИ АХБОРОТ-ТАЪЛИМ МУҲИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Annotatsiya: Мақолада ахборот-таълим муҳитининг модели, хусусияти ва самарадорлигига таъсир кўрсатувчи умумлаштирилган талаблар, компонентлар, ахборот ресурслари ва технологияларининг тизимлаштирилиши ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, муаллиф ахборот-таълим муҳитини самарали ташкил этиш бўйича тавсияларни бериб ўтган.

Калит сўзлар. Ахборот-таълим муҳитининг модели, компонент, ахборот ресурслари, электрон портфолио, касбий малака, технология, ривожлантирш.

В статье рассматривается систематизация обобщенных требований, компонентов, информационных ресурсов и технологий, влияющих на модель, характер и эффективность информационно-образовательной среды. Автор также дал рекомендации по эффективной организации информационно-образовательной среды.

Ключевые слова. Модель информационно-образовательной среды, компонент, информационные ресурсы, электронное портфолио, профессиональные квалификации, технология, разработка.

The article discusses the systematization of generalized requirements, components, information resources and technologies that affect the Model, nature and effectiveness of the information and educational environment. The author also gave

recommendations on the effective organization of the information and educational environment.

Key words. Model of information and educational environment, component, information resources, electronic Portfolio, professional qualifications, technology, development.

Сўнги йилларда мактабгача ва мактаб таълими муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг касбий билим, малака ва кўникмаларини ривожлантиришга кенг имкониятлар яратилмоқда. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курслари ўқув жараёнига ўқитишнинг замонавий шакл ва технологиялари, жумладан, масофавий таълим, вебинар технологиялари, автоматлашган мониторинг, электрон портфолио ахборот тизимлари жорий этилмоқда. Шу билан бирга, раҳбар ва педагог кадрлар малакасини оширишнинг амалдаги тартиби самараси паст бўлганлиги, кўп ресурс сарфлашни талаб этаётгани ҳамда замонавий талабларга жавоб бермаётганлиги ушбу жараёнга инновацион ёндашувларни жорий этишни ҳамда кадрларнинг касбий компетентлигини доимий ривожлантириш механизмларини қўллашни талаб этмоқда. Ўқитувчиларнинг узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини янги босқичга кўтариш, уларнинг малакасини оширишнинг замонавий шакллари ҳамда илмий ва илмий-педагогик фаолият натижаларини инобатга оладиган табақалаштирилган ва муқобил узлуксиз малака ошириш тизимини амалиётга кенг жорий этишдан иборатдир. Узлуксиз таълим тизимида у мактабгача таълим ташкилоти бўладими, умумтаълим мактаблари ёки олий таълим бўладими, барча таълим муассасалари ягона мақсад: битирувчилар компетенциясини шакллантириш, таълим ёки ишлаб чиқаришнинг кейинги босқичга тез мослашувчан кадр тайёрлаш, олган билимларини ҳаётда қийинчиликсиз қўллаш каби сифатларга эга бўлишни тақозо этмоқда. Бу эса, таълим муассасаларида юқори малакали ўқитувчиларга эга бўлиш, таълим соҳасидаги ўзгаришлар ва унинг сифатини оширишда асосий омил ҳисобланади. Бугунги замонавий таълим муассасасида ҳар бир талабгорнинг шахс эканлигини ҳисобга олиб ижобий таълим муҳитни яратиши, уларнинг билим олишга бўлган эҳтиёжларини аниқлаши, ундан ташқари ўқувчиларни аналитик, ижодий ва танқидий фикрлашга ўргатиши кераклигини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Бунинг устига ўқитишни самарали ташкил этиш, ўқувчиларда компетенцияни шакллантириш учун педагоглардан юксак касбий маҳоратга эга бўлишлари талаб қилинмоқда. Шунинг учун ҳам, авваломбор умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий билимларини ва амалий кўникмаларини ривожлантиришнинг илмий асосларини ишлаб чиқиш, сифатли таълимга эришиш учун ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш соҳасидаги малакаларини ошириш, касбий компетенцияларини ривожлантириш моделларини такомиллаштириш, мактаб битирувчиларига қўйиладиган давлат талабларини аниқлаштириш каби йўналишларда самарали ишлар олиб борилмоқда.

Таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар у ёки бу даражада кадрлар тайёрлаш жараёнларининг ахборот таъминотини такомиллаштиришга бўлган эҳтиёжни белгилайди. Ахборотлар уларни сақлаш, қайта ишлаш ва етказиб бериш, ахборот технологияларини қўллаган ҳолда ўқитиш ва тарбиялашга бўлган ёндашувлар кўпчилик илмий тадқиқотлар ва давлат дастурларида асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

Ахборот-таълим муҳитини яратиш таълимда ахборотлаштириш жараёнини ривожлантиришнинг объектив натижаси бўлиб ҳисобланади. Таълимни ахборотлаштиришнинг мақсади ахборот ва телекоммуникацион технологияларни жалб қилиш ва қўллаш ҳисобига интеллектуал фаолиятни глобал жадаллаштиришдан иборат.

Ахборот-таълим муҳитининг асосий моҳиятидан бири шуки, унинг иштирокчилари фақат бир гуруҳдаги таълим олувчилар эмас, балки бошқа минтақа ёки бошқа давлатдагилар ҳам бўлиши мумкин.

Ахборот-таълим муҳити – бу таълимий ахборотларни узатиш ва тез алмашишни таъминловчи восита ҳисобланади. Бу замонавий таълим жараёни учун ўта муҳимдир. Ушбу муҳит асосида таълим олувчиларни бир-бирини тушунишга, ўзгалар фикрини ҳурмат қилишга, ўз фикрини эркин баён қилишга ва биргаликда муаммоларни ҳал этишга ўргатишга имконият яратилади. Натижада халқаро ягона таълим соҳасига кириб борилади.

Таълимнинг инновацион ахборот-дидактик шакллари ўтган асрнинг 80-йилларида юзага келди ва фан ҳамда таълим соҳаларида алоқанинг қулай ва тезкор усули сифатида фойдаланилди. Халқаро тажрибаларнинг кўрсатишича оддий ёзишма асосидаги телекоммуникацион ахборот-таълим муҳити ижобий педагогик натижага олиб келади. Турли шаҳарлар, минтақалар ва давлатлар таълим олувчиларининг тармоқдаги биргаликдаги ўқув фаолиятини ташкил этишнинг асосий шакли ахборот-дидактик воситалар ҳисобланади.

Педагог кадрларни узлуксиз касбий ривожлантиришнинг ахборот-таълим муҳити деганда компьютерли телекоммуникация асосида ташкил этилган, умумий муаммо, мақсад, келишилган услублар ва фаолият усулларига эга, фаолиятнинг биргаликдаги натижасига эришишга йўналтирилган таълим олувчи - ҳамкорларнинг ўқув-билиш, тадқиқий, ижодий, илмий фаолияти тушунилади.

Ахборот-таълим муҳити чуқурлашган билимлар интеграциясини, нафақат тадқиқ қилинаётган муаммо юзасидан фан билимлари соҳасини, балки ҳамкорнинг миллий маданияти хусусиятларини, унинг дунёни билиши ва тушунишини, қарашларини билишни ҳам тақоза қилади. Бу эса диалог маданиятини ташкил этади.

Чет тилида ташкил этиладиган ахборот-таълим муҳити мазмуни ва таркибига мос ҳолда чет тиллар бўйича оғзаки нутқ ва ўқишни ривожлантириш курсларини ташкил этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Агар ушбу муҳит махсус фанлардан ёки умумкасбий фанлардан ташкил этилса ва ундаги муаммо матнлари чет тили дастурига мос келмаса, дарсдан ташқари вақтларда шахсан (индивидуал) ташкил этилиши мумкин.

Ахборот-таълим муҳитини самарали ташкил этиш учун қуйидагилар эътиборга олинishi зарур:

- қўйилган муаммони ечиш учун табиий, физик, ижтимоий ва бошқа ҳодисалар устидан кўп, тизимли, бир марталик ёки узок давомли кузатиш, турли минтақалардан маълумотлар тўплаш;

- турли жойларда юзага келадиган ҳодисалар, далиллар, воқеаларнинг аниқ тенденциясини аниқлаш учун таққослаб ўрганиш, қарорлар қабул қилиш ва таклифлар ишлаб чиқиш;

тармоқ қатнашчиларининг маданий, этник, географик шартлари ўртасидаги фарқларни ҳисобга олган ҳолда бир муаммо ёки масала ечими йўллариининг (альтернатив ёки турли усуллариини) самарадорлигини таққослаб ўрганиш;

ўзига хос маданий, анъанавий, диний хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ижтимоий ва маданий қарашларни қиёсий таҳлил қилиш;

биргаликда маълум бир муаммони ҳамкорликда тадқиқ қилиш шarti билан бирор бир (амалий, ижодий, илмий ва б.) ижодий ғояни ишлаб чиқиш;

таълими мумммоларни ўрганиш ва ҳал этиш бўйича мусобақаларини ўтказиш ва бунда юзага келадиган муаммоли вазиятларни маданий, таълимдаги анъаналар ва бошқа соҳалар билан боғлиқ бўлишига қаратиш.

“Ахборот-таълим муҳити” тушунчасини қўллашнинг тадқиқот имкониятларини очиш “муҳит” тушунчасининг маъносини аниқлашни талаб қилади. М.Черноушекнинг ишларига мувофиқ, бу тушунчани талқин қилишда илмий амалиётда бир қанча ёндашувлар шаклланган:

муҳит – макон ва замонда аниқ белгиланган ва қайд этилган чегараларга эга эмас;

муҳит тўғрисидаги ахборотни биз турли сезги органларидан олинган маълумотларини қўшиш ва келишиш йўли билан олишлиги;

муҳит тўғрисидаги ахборот бир хил эмас, унда ядроли бош қисмни ҳам, атрофдаги бирикмаларни ҳам ажратишиши;

муҳит доимо биз англаган ҳолда рўйхатдан ўтказишимиз, қайта ишлашимиз ва тушунишимиз мумкин бўлгандан кўпроқ ахборотни ўз ичига олиши;

муҳит инсон томонидан унинг амалий фаолияти билан қабул қилиниши;

- ҳар қандай муҳит жисмоний ва бошқа хусусиятлари билан бирга психологик ва рамзий қийматларга эга; муҳит бир бутун кўринишда таъсир этади.

“Таълим муҳити” тушунчасининг фалсафий йўналишлари В.И.Слободчиков, Н.Б.Крылова, В.А.Петровский, М.М.Князева ва бошқалар, психологик йўналишлари В.В.Рубцов, В.И.Панов, Б.Д.Эльконин ва бошқалар томонидан кўриб чиқилган. Ушбу ишларда таълим муҳити таълим субъектларининг таълимий эҳтиёжларини ажратиш ва таҳлил қилишда асосий тушунчалардан бири бўлиб хизмат қилади. У таълим олувчи шахсининг

шаклланиши ва ривожланишининг таъсир кўрсатувчи шартлари, имкониятлари мажмуаси сифатида кўриб чиқилади.

Бу фикрни Х.Ф.Рашидов қуйидагича шакллантиради: “Қачонки, таълим олишга мотивацияси бўлган шахс пайдо бўлсагина, муҳит таълимий бўлади. Бунда битта муҳит бир одамга таълимий бўлса, бошқасига нейтрал бўлади, ҳар бир одам муайян таълимий макон чегараларида ўзининг таълимий муҳитини шакллантириш имкониятига эга”.

“Таълим муҳити” атамаси В.А.Ясвиннинг ишида етарли даражада аниқ таърифланган, у таълим муҳити деб “шахснинг берилган намунага кўра шаклланишининг таъсирлари ва шароитлари ҳамда ижтимоий ва фазовий-предметли қуршовда таркиб топган уни, ривожланиши учун имкониятлар”ни тушунади.

“Таълим муҳити” тушунчасидан ташқари яна “педагогик муҳит” тушунчаси қўлланилади. О.П.Околелов уни “индивидуумлар - таълим жараёни иштирокчилари томонидан бунёдга келтирилган, айнан шу таълим учун хусусиятли ва мос бўлган ўзаро ҳаракатлар билан тўлдирилган тизимли таълим” сифатида тушунади.

Бу ҳолда педагогик муҳитнинг ичидаги коммуникация олдинга чиқади, ва ўқитувчи фаолиятидаги диққат таълим жараёнида ўқувчи шахсига педагогик таъсир кўрсатишга қаратилади.

Таълим муҳити ижтимоий-предметли қуршов ичида таркиб топган шароитлар, таъсирлар, имкониятлар тизимидан иборат бўлиб, умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларини ривожланишнинг субъектига айлантиради ва педагог билан ўзаро мулоқотда шахсий таълим муҳитини шакллантиради.

Таъкидлаш лозимки, ахборотли-таълим муҳитини шакллантириш ва қўллаш масаласи, илмий-назарий муаммо сифатида муаллифлар томонидан нисбатан яқин йиллардан бошлаб кўриб чиқиладиган бўлди. Чунки ахборот технологияларининг таълимий салоҳиятини ишлаб чиқиш бир қанча билим соҳаларининг қўшилган жойида турар экан, бугунги кунда тадқиқотларнинг икки йўналишини ажратиш олиш мумкин, булар – таълимни ахборотлаштиришнинг педагогик ва дастурий-технологик таркибий қисмларидир.

Баъзи талқинларда ахборот-коммуникацион муҳит бирор нарсанинг “йиғиндиси” сифатида тавсифланади, лекин амалда кўпчилик томонидан бундай йиғиндининг тизимли тавсифга эгаллиги қайд этилади. Ахборот-коммуникацион муҳит – таълим жараёни субъекти сифатидаги шахс билан узилмас боғлиқ бўлган, ахборот, техник, ўқув-методик таъминотнинг тизимли ташкил этилган мажмуасидир.

Ахборот муҳити – ахборот маконининг бир қисми, шахсга нисбатан яқин бўлган сиртки ахборотлар қуршови, шахснинг фаолияти бевосита кечадиган шароитларнинг йиғиндисидир.

В.А.Красильникованинг аниқлашича, “Ахборот-таълим муҳити – зарурий психологик-педагогик шароитлар, билиш фаолияти ва ахборот ресурсларига

киришнинг зарурий таъминотини тақдим қилувчи замонавий ахборот технологиялари асосида қурилган, замонавий таълим технологиялари ва ўқитишнинг дастурий-методик воситалари мажмуасини таъминлайдиган кўп йўналишли, бир бутун, ижтимоий-психологик воқеъликдир”.

Ахборот-таълим муҳити:

- педагогик тизимнинг муайян алоқалари ва элементларини акс эттирувчи қисми;

- ахборот ресурсларини яратиш ва улар билан ишлаш методлари иерархияси мавжуд бўлган муҳит;

- масофавий педагогик фаолиятда иштирок этишга қизиқувчи, бундай иштирок учун техник имкониятларга эга бўлган ва унда амалда иштирок этадиган субъектларнинг маълум маконда тарқалган уюшмаси.

Ахборот-таълим муҳитининг модели ахборот-таълим муҳитининг хусусияти ва самарадорлигига таъсир кўрсатувчи умумлаштирилган талаблар, компонентлар, ахборот ресурслари ва технологияларининг тизимлаштирилган бирлашмасини ўз ичига олади. Ахборот-таълим муҳитида мураккаб мазмуний тузилмага ва муҳитнинг тизимли элементлари билан ташкил этилган ўзаро алоқага эга бўлган объектларни лойиҳалаш амалга оширилади. Шундан келиб чиқиб, ахборот-таълим муҳитини лойиҳалаштиришда мазмунни танлашнинг илмий асосларини тадқиқ қилиш учун янги педагогик тизимда педагогик ҳодисалар ва жараёнларни таҳлил қилишнинг дифференциал-интеграл методларидан фойдаланиш лозим.

Ахборот-таълим муҳитининг биринчи тури – ўрганилаётган билим соҳасининг ичига таълимнинг муайян методикалари киритиладиган аппаратли-дастурий модел билан боғлиқ. Одатда булар юқори даражада тузилмалаштирилган ўқитиш муҳитлари бўлиб, уларда таълимнинг характери ва йўналиши, таълим олувчининг имкониятлари ва иштирок этиш шакллари аниқланган, таълимга қўйилган пировард мақсадларга кетма-кет яқинлашиш амалга оширилади.

Бундай муҳитни яратишда когнитив ёндашув кенг қўлланилади, унинг асосида инсон билимининг ички тузилмасига, ўрганилаётган предметнинг тизимли-тузилмавий хоссаларига таяниш ётади.

Бу турга асосида умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг билиш фаолияти моделлари ётадиган, ўзгарувчан индивидуаллаштирилган таълим жараёнини амалга оширишга йўналтирилган интеллектуал ва адаптив ўқитиш муҳитларининг кўпчилиги тааллуқлидир.

Иккинчи турдаги муҳитларни қуришнинг асосига уларнинг фаолиятли, конструктивистик характери қўйилган. Муҳитни тушуниш мазмуний масалаларни ечиш жараёнида билимларни эгаллаш концепциясига таянади. Бундай қарашга мувофиқ, ахборот-таълим муҳитида ўқитиш билимни чиқариб олиш, конструкциялашга йўналтирилган фаол жараёндир. Бундай турдаги муҳитлар таълим берувчи учун ҳам, таълим олувчи учун ҳам очиқ бўлиб, мазмунни тўлдириш ва унга ўзгартиришлар киритиш, ўзининг муҳитдаги ўқув фаолияти натижаларини тақдим қилиш имконини беради. Бундай муҳитдаги

коммуникацион жараёнлар ўқитишнинг дидактик, методик ва ташкилий томонини таъминлайди ва таълим жараёнининг марказий элементи бўлиб хизмат қилади.

Олиб борилган кўпчилик адабиётларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, ахборот муҳитини яратиш учун бир неча ташкилий-технологик ёндашувлардан фойдаланиш мумкин. Лекин энг катта самарага билимларни бошқаришнинг корпоратив порталидан фойдаланган ҳолда эришилади.

Билимларни бошқаришнинг корпоратив портали – бу ахборотларни йиғиш тизими, йиғилган ва илгари расмийлаштирилган билимлар салоҳиятига таянадиган янги билимларни аниқлаш ва расмийлаштириш тизимидир. Билимларни бошқаришнинг корпоратив портали томонидан ҳал қилинадиган қуйидаги масалаларни ажратиб олиш мумкин:

1. Қабул қилинган таълим технологиясига ва ўқув ахборотларини олишнинг педагоглар томонидан танланган кетма-кетлигига кўра, порталда йиғилган барча зарур ахборотларни таълим олувчига тақдим қилиш.

2. Кўшимча ахборотларни олиш зарурати туғилганда таълим олувчини мутахассисларга, порталнинг билимлар базасига ва билимларнинг ташқи манбаларига жалб қилиш.

3. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг ҳамкорликдаги ишларини ташкил қилиш.

Чунончи, агар илгари бу масалаларни ечиш махсус дастурий таъминотни талаб қилган бўлса ва таълимни ташкил қилишнинг локал тармоғи чегараларида таъминланган бўлса, корпоратив порталнинг бу янги тури стандартли Web-интерфейсга эга ва фойдаланувчиларга ички ва ташқи ахборот ресурсларига ягона ва хавфсиз равишда шахсий киришни таъминлайди.

Таълимда портал технологияларидан фойдаланиш фойдаланувчиларнинг тармоқда ишлашининг психологик хусусиятларини ҳисобга олишга йўналган бўлиши лозим. Бу ҳолда таълим олувчининг ахборот-таълим муҳити билан самарали ўзаро муносабатини ташкил этиш учун педагогик ва дидактик тамойиллар ва методлардан фойдаланишга бўлган эҳтиёж пайдо бўлади.

Бундай тизимлар ахборотли таълимга мўлжалланган ресурсларга эга бўлган кўп ўлчовли касбий муҳит, тизимли ёндашувни ахборот технологияларини қўллаш амалиёти билан бирлаштирувчи янги педагогик тажриба сифатида тақдим қилинади. Ахборот-таълим муҳитининг энг аҳамиятли компонентларидан бири, ўқув фаолиятини ахборотлаштиришга қаратилган ва ахборот-таълим муҳитининг ўқув компонентига асос бўладиган дастурий-методик мажмуадир.

Ахборот-таълим муҳитини лойиҳалаш, қуриш ва фойдаланиш психологик-педагогик, методик ва технологик тавсифдаги талаблар ва тавсиялар мажмуасига қатъий амал қилган ҳолда амалга оширилиши лозим. Ахборот-таълим муҳитини шакллантириш ва фойдаланишда уни қуришнинг модулли тамойилини қўллаш жиддий самара бериши мумкин.

Ахборот-таълим муҳитини ишлаб чиқиш технологияси ва уни амалий қўллаш методологиясининг ўқитишнинг методик тизимига мослиги маълум

афзалликларга эга. Улардан бири сифатида ресурсларни лойиҳалаштириш ва ишлаб чиқишда педагоглар ўзларининг иштирок этиш имкониятларини ҳисоблаш мумкин. Улар томонидан амалга оширилган ишланмалар, ахборот ресурсларини ишлаб чиқувчи мутахассислар томонидан қабул қилинган қоидаларга амал қилинган ҳолда муҳит таркибига киритилиши учун мосланиши ва йўналтирилиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, таълим муассасалари раҳбар ва педагогик кадрлари узлуксиз касбий ривожлантириш моделини касбий фаолиятида фойдаланиш методологиясини эгаллаган ҳолда, таълим оловчига йўналтирилган ахборот-таълим муҳити кўринишида тақдим этиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 28 майдаги ПҚ-1761-сон қарори “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” /Ўзбекистон Республикаси, 2012 г., №22 (522).

2. Ильченко О.А. Организационно-педагогические условия сетевого обучения. — М., 2002

3. Патюрель Р. Создание сетевых организационных структур // Проблемы теории и практики управления. -№ 3 1997. -С. 76-81.

4. Сгонник Л. В. Профессионально-личностное развитие учителя в системе непрерывного педагогического образования: Автореф. дис... докт. пед. наук (ИОО Минобрнауки РФ). М., 2004.

5. Трунцева Т.Н. Учебно-методическое сопровождение самообразования педагогов общеобразовательных учреждений. Автореф. дисс. ...канд. пед. наук. -М.: 2011 -21 с.